

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

асистент О.С. Кузембаєв

(Національний університет «Одеська юридична академія»)

Появі в кримінальному праві України інституту кримінального проступку передувало окреслення його перспектив виділення ще в Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні 2008 р. [1, 20-27]. У подальшому ця перспектива була реалізована прийняттям 13 квітня 2012 року Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), який передбачає поділ усіх кримінально-караних посягань на злочини і кримінальні проступки.

Дослідженням категорії проступку в кримінально-правовій доктрині приділяли увагу такі дореволюційні криміналісти, як С.П. Мокринський, М.С. Таганцев, М.Д. Сергеевський та інші, які зосереджувались на доведенні або спростуванні належності поліцейського проступку до «кримінальної неправди» [2, 116].

Деякі аспекти кримінального проступку досліджували такі вчені, як В.І. Курляндський, Н.Ф. Кузнецова, В.М. Кудрявцев, та інші, в сучасному кримінальному праві України зазначений вид кримінального діяння досліджували такі науковці, як В.Т. Малярєнко, В.О. Навроцький, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та інші.

Проте через наявність фрагментарного та недостатнього розуміння правової природи кримінального проступку і, як наслідок, створюється певна відсутність розуміння доцільності трансформації окремої категорії злочинів і деяких адміністративних проступків у кримінальні проступки. Також існують й інші проблемні питання, починаючи з того – чи доцільно взагалі виділення кримінальних проступків, й чи буде в такому разі існувати конкуренція із

злочинами, та продовжуючи невизначеністю із тим – чи потрібно виділення окремого кодексу про кримінальні проступки або необхідне здійснювати редагування діючого Кримінального кодексу України 2001 р. шляхом внесенням відповідних змін до нього. Та продовжуючи тим, що саме повинно бути взято за підставу розмежування і виділення як зі складу злочинів так й зі складу адміністративних проступків тих діянь, що будуть відноситися до кримінальних проступків. Певна невирішеність цих та інших питань в цілому впливає на проведення активної роботи із розробки відповідних проектів законодавчих актів, що призводить, на даний час тільки до невизначеності в цій проблематиці.

Така певна невизначеність у вирішенні відповідних питань пов'язана також й із недостатнім врахуванням історичних аспектів визначення суті правової природи кримінального проступку в кримінальному праві України, що пов'язано із дослідженням деяких питань виникнення та існування інституту кримінального проступку в кримінальному праві України.

Так, інститут кримінального проступку для кримінального права України не є новим (хоча й в умовному відношенні до України). Так, ще в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (далі – Уложення) та Статуті про покарання, що накладаються мировими суддями, затвердженого у 1864 році (далі – Статут), та передуючого Статуті проекті Уставу про стягнення за проступки, що підвідомчі мировим суддям, було встановлено виділення злочинів та проступків. Значення даних пам'ятників кримінального права не можна не недооцінювати, хоча б тому, що вони діяли аж до 1917 року, а також через наявність певного історичного досвіду їх дії.

За висловленням Наумова А.В. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. давало формальне визначення поняття злочину і проступку [3, 89]. Такими ж недоліками не був позбавлений і Статут про покарання, що накладаються мировими суддями 1864 р. Так, в ст. 4 Уложення 1845 р. злочином або проступком визнавалось, «як саме протизаконне діяння, так і невиконання того, що під страхом покарання кримінального або виправного

законом приписане». З цього визначення слідувало розмежування караних злочинів і проступків за об'єктом і по видам покарань, встановленим за їх вчинення. В цілому ж якоїсь чіткої вказівки на те, що береться за підставу розмежування в об'єкті посягання на злочини і проступки не існувало. На це також звертав увагу у свій час, ще вчений Таганцев М.С. [4, 78-79].

Подібні до тих проблем, що й в сучасний період розвитку кримінального права не позбавлені актуальності і які, отже набули нового характеру, є одне з головних, а саме: що повинно бути взято за підставу розмежування злочинних посягань на кримінальні злочини та кримінальні проступки.

З подібними проблемами розмежування посягань на злочини та проступки, звідки в цілому виникало питання про доцільність такого розмежування та існування інституту проступків в кримінальному праві, стикалися й інші вчені того часу. Так, Сергєєвський М.Д., ще в той час виділяючи в змісті злочину (в сучасному розумінні ознаки злочину) наявну шкоду, небезпечність шкоди, неслухняність (нині під яким розуміють протиправність), аморальність та гріх, ним вказувалось, що ці ознаки не покладені у підставу розмежування злочину і проступку в Уложенні 1845 р., а злочинні діяння поділяються в залежності від тяжкості покарань, що накладаються, що обумовлено двома зручностями: процесуальним та кодифікаційно-технічним [5, 62].

До речі, саме законодавча природа появи в Україні в сучасний період розвитку кримінального права кримінального проступку обумовлена через продиктовану необхідність в процесуальному праві, а саме вказівкою на це КПК України 2012 року.

Проте, за вказівкою Сергєєвського Н.Д., в процесуальному плані розподіл посягань на злочини і проступки пов'язаний із розподілом судів в залежності від підсудності справ, що й отримало розвиток в подальшому у вигляді появи Уставу про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р. [5, 62-63]. Проте при ситуації, коли в сучасній Україні існує відсутність схожого або подібного передбачення розподілу судів в залежності від такої підсудності справ – поява кримінальних проступків тільки викликає непорозуміння.

На проблеми у незручності користування та тільки збільшенням складнощів у користуванні та правозастосуванні Уложення 1845 р. вказував також і Спасович В.Д. у «Критичному розборі першого розділу Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р.», який однією з підстав їх виникнення, виділяв не врахування надбань на той час новітніх зарубіжних кодексів, які відмовились від систематичних поділів і підрозділень злочинів, по властивості порушених прав, на класи, розряди, роди і види [6, 326].

Про природу підстави розмежування злочинних посягань на злочини та проступки, також висловлювався й Кістяковський О.Ф., який вказував, що розмежування злочинних посягань на злочини та проступки «ґрунтується на відмінності порушення прав, що складає злочин, від порушення правил встановлених для захисту прав, – що складає проступок». Ним дістає подальший розвиток висновок про те, що даний двочленний поділ є неспроможним «коли мають намір найти філософську підставу цьому поділу, виставляючи злочин порушенням прав, а поліцейський проступок – порушенням правил» [7, 55-56].

Про марні спроби встановити філософську відмінність злочинів від поліцейських (нині адміністративних) проступків вказував й Фейєрбах П.А., де він вбачав, що злочином порушуються первісні права, тоді як «поліцейським проступком виражається непокора приписанням держави, які самі по собі не є неправомірними» [8, 22].

Затвердження Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями 1864 р., було обумовлено виділенням малозначних (незначних) злочинів і проступків, та проведенням окремого судочинства, що здійснювалося мировими суддями та мало на меті звільнити поліцейські органи від судових функцій та створенню спрощеної системи провадження судочинства по даним справам. І, таким чином, чітко виокремити злочини як значні діяння та проступки, як малозначні. Проте насправді ситуація із їх розмежуванням тільки ускладнилась.

Так, заборонені Статутом під страхом покарання діяння називаються проступками. Але чи можна говорити про декриміналізацію великої кількості злочинів, раніше передбачених Уложенням 1845 р.? Тяжкість покарання, що передбачена за ці «проступки» за Статутом, не дозволяє в повній мірі зробити такий висновок. Не випадково ці «проступки» у Статуті називаються також «злочинними діяннями», а особа, що притягнута до відповідальності за ці «проступки» називається «підсудною», їй виноситься «вирок», після чого вона стає «засудженою» [9, 393-394].

Отже, зробимо висновок про те, що історичне дослідження правової природи інституту кримінального проступку вказує на те, що кримінальне право вже мало негативний досвід із розмежуванням злочинних посягань за злочини і проступки. А тому повернення в сучасній дійсності до цієї проблеми знову викликає певне здивування. Таке непорозуміння також помножується наявністю ситуації, коли при передбаченні виникнення кримінальних проступків Кримінальним процесуальним кодексом України, хоча й при наявності створення особливого досудового розслідування та спрощеного судового провадження щодо кримінальних проступків, відсутнє віднесення цих справ до третейських судів (що частково за функціями є схожими до раніше існуючих мирових суддів), а саме винесення їх за рамки кримінального судочинства.

Література:

1. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів : Указ Президента України від 15.02.2008 р. № 311/2008 : за станом на 1 березня 2010 р. // Офіційний Вісник України від 18.04.2008 – 2008 р., № 27, стор. 20, стаття 838, код акту 42766/2008.
2. Дмитрук М.М. Становлення категорії проступку в кримінально-правовій доктрині проблеми термінології / М.М. Дмитрук // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Вип. 47 / редкол.: С.В. Ківалов

(голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – Одеса: Юридична література, 2009. – 360 с.

3. Наумов А.В. Российское уголовное право : курс лекций : в 3 т. Т. 1 : Общая часть / А.В. Наумов. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2011. – 768 с.
4. Таганцев Н.С. Лекции по русскому уголовному праву. Часть общая. Вып. 1. / Н.С. Таганцев. – С.-Пб.: Гос. Тип., 1887. – 394 с.
5. Сергеевский Н.Д. Русское уголовное право. Пособие к лекциям. Часть общая. 3-е изд. / Н.Д. Сергеевский. – СПб., 1896. – 379 с.
6. Спасович В. Учебник уголовного права. Т. 1. / В. Спасович. – С.-Пб.: Тип. И. Огризко, 1863. – 442 с.
7. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Т. 1. Общая часть / А.Ф. Кистяковский. – Киев: Университетская типография, 1875. – 438 с.
8. Фейербах Павел Анзельм. Уголовное право / П.А. Фейербах. – СПб.: Медицинская Типография, 1810 – 142 с.
9. Российское законодательство X-XX веков: Судебная реформа. В 9-ти томах. Т. 8 / отв. ред. Б.В. Виленский [под общ. ред.: О.И. Чистяков]. – М.: Юрид. лит., 1991. – 496 с.